

A TANÁRKÉPZÉS JÖVŐJÉRŐL | Átívelések

Szerkesztették:

Horváth H. Attila

Pálvölgyi Krisztián

Bodnár Éva

Sass Judit

A TANÁRKÉPZÉS JÖVŐJÉRŐL

MÁSODIK KÖTET

Átívelések

Szerkesztették:

Horváth H. Attila

Pálvölgyi Krisztián

Bodnár Éva

Sass Judit

OKTATÁSKUTATÓ
ÉS FEJLESZTŐ
— — INTÉZET

Felelős szerkesztő: **Horváth H. Attila**

A kötetet szerkesztette: **Horváth H. Attila, Pálvölgyi Krisztián,
Bodnár Éva, Sass Judit**

Olvasószerkesztő: **Szekeres Nikoletta**

Lektorálta: **Jakab György**

ISBN 978 963 682 948 3

Kiadja az **Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet**
(1143 Budapest, Szobránc utca 6–8., Tel.: +36-1-235-7200, www.ofi.hu)

Felelős kiadó: **Dr. Kaposi József**,
az Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet főigazgatója

Tördelés, borító: **Pattantyus Gergely**

Nyomda: **Komáromi Nyomda és Kiadó Kft.**
(2900 Komárom, Igmándi út 1.)
Ügyvezető igazgató: Kovács János

**Kiss János, Almássy Zsuzsanna,
Kovács-Nagy Klára, Kovács János**

Az önismeret és a társas kultúra fejlesztése a pedagógusképzésben

A jelenlegi gyakorlat bemutatása
és egy lehetséges modell ajánlása

Az önismeret és a társas kultúra fejlesztésének jelentősége

A tanári hivatás hatékony gyakorlásának csak egyik eleme az elmélyült, tantárgyra vonatkozó szaktudás. A tudás átadásának eredményessége, pszichológiai szakkifejezéssel élve, a közlés hitelessége nagymértékben függ a közlő személyiségétől, azaz a pedagógus egyik fontos „munkaeszköze” a személyisége (Bagdy, 1997; Klein, 1984). A személyiség fejlesztésének és a megfelelő mentálhigiénés állapot fenntartásának talán legfontosabb eleme az önismeret, az önmagunkról való tudás, a korlátoknak és lehetőségeknek a valósághoz hű, korrekt ismerete. Az iskolai keretek között megszerezhető tudással kapcsolatban is a „lifelong learning”, vagyis az élethosszig tartó tanulás szemlélete az uralkodó. Ez fokozottan igaz az önismeretre: az önmagunkról való tudás életünk végéig folyamatosan bővül, frissül és módosul. Bármely pályát művelő ember szempontjából igaz a fenti tétel, ezért rendkívül fontos tehát, hogy a tanárjelöltek számára már a képzés során lehetővé tegyük az önismeret és a társas kultúra különböző elemeinek tudatos fejlesztését, az ezekről való tudás szisztematikus és tudatos gyarapítását. Azt is láthatjuk, hogyan kerülnek be mint kompetenciák a frissen fejlesztett angolszász curriculumokba

(How teachers can help us learn, 2013; Personal and social capability – Introduction, 2013). Abból a szempontból is lényeges ez, hogy a tanári pályára való felkészülés (Túri, 1996; Kádár és Szarvas, 1999) abban az életkori fázisban történik, amikor az egyén személyiségfejlődésének szempontjából is kitüntetett jelentősége van mind az önismeretnek, mind pedig a társas kultúrával kapcsolatos ismereteknek. Az erre vonatkozó elementáris személyes igényt érdemes már a képzés során kiszolgálni és összekapcsolni a tudatos tanárrá válás folyamatával (Tókos, 2007). Természetesen úgy lesz teljes, és az egész pedagógus pályán átívelő szükséglet ez, ha a képzés végeztével nem ér véget a folyamat. A felébresztett igény mentén nyíljon mód a megkezdett, tudatos önismereti út folytatására és az így nyert tapasztalatoknak a pedagógusi munkába való visszacsatolására, alkalmazására. Tanulmányunkban arra teszünk kísérletet, hogy egyfelől bemutassuk a jelenlegi helyzetet a Nemzeti Alaptantervben (NAT) megjelenő gondolatok és megfogalmazott képzési célok függvényében, a közoktatás két fő iskolatípusára tanárokat képző felsőoktatási intézmény képzési programján keresztül a konkrét tárgyak szintjéig. A feladat értelmezése kapcsán jöttünk rá, hogy a tanárjelöltek önismeretben és társas kultúrával kapcsolatos ismeretekben való fejlesztése szinte ugyanazon keretek között valósítható meg, mint majd a későbbi pedagógiai gyakorlatukban, azaz a tanulók személyiségének hasonló, a NAT célkitűzéseinek megfelelő fejlesztésében. A rendelkezésre álló terjedelem csupán egy részét teszi lehetővé közzétenni mindannak, amit a címben jelzett témával kapcsolatban el szeretnénk mondani. Jelen közleményünk ennek rövid összefoglalása. A kapott eredményeket, következtetéseket egyrészt a pedagógusképzés különböző szintjein lévő képzési tervek tematikáinak dokumentumelemzése, másrészt egyetemi/főiskolai oktatókkal, középiskolai tanárokkal, illetve hallgatókkal készített interjúk tanulságai alapján foglaltuk össze.

Az önismeret és a társas kultúra fejlesztésének megjelenése a NAT-ban

A NAT szerint az önismeret a társas kultúra alapja, hiszen csak akkor tudunk beilleszkedni egy csoportba, közösségbe, s ebből kifolyólag a társadalomba, ha ismerjük saját magunkat, képességeinket, tudásunkat, személyiségün-

ket. Ami nemcsak azért fontos, hogy tisztában legyünk pozitívumainkkal, esetleges negatív vonásainkkal, tulajdonságainkkal, s ennek megfelelően találjuk meg helyünket, feladatunkat a világban, hanem azért is, mert ez erőteljesen rányomja bélyegét emberi kapcsolatainkra, az egy-egy közösségben betöltött helyünkre, az ideális szerepek elsajátítására. A megfelelő önértékelés és a társas kapcsolatok biztosítanak kedvező légkört a szellemi fejlődéshez, a készségek optimális alakulásához, valamennyi műveltségi terület elmélyítéséhez. Éppen ezért a NAT külön hangsúlyt fektet ezekre: bár nem kapnak helyet külön órákon, hiszen ezek nem taníthatók külön tudásként, de beépülnek más tárgyakba. Ezek fejlesztése azért is fontos, mert így alakul ki olyan tanulási légkör az osztályokban, amelyben jól érzik magukat a diákok, megfelelően motiváltak és kellőképpen tudnak koncentrálni a tananyagra. Mindkét képesség, de főleg az önismeret erőteljesen kapcsolódik az egész életen át tartó tanuláshoz, a megfelelő jövőtervek kialakításához, olyan célok kitűzéséhez, melyek megvalósíthatósága reális, s így nem éri kudarcc az egyéneket. Mindezt így foglalja össze: *„Az önismeret – mint a személyes tapasztalatok és a megszerzett ismeretek tudatosításán alapuló, fejlődő és fejleszthető képesség – a társas kapcsolati kultúra alapja. Elő kell segíteni a tanuló kedvező szellemi fejlődését, készségeinek optimális alakulását, tudásának és kompetenciáinak kifejezésre jutását, s valamennyi tudásterület megfelelő kiművelését. Hozzá kell segíteni, hogy képessé váljék érzelmeinek hiteles kifejezésére, a mások helyzetébe történő beleélés képességének, az empátiának a fejlődésére, valamint a kölcsönös elfogadásra. Ahhoz, hogy az oktatási és nevelési folyamatban résztvevő tanulók, az elsajátított készségekre és tudásra támaszkodva énképükben is gazdagodjanak, a tanítás-tanulás egész folyamatában támogatást igényelnek ahhoz, hogy tudatosuljon, a saját/egyéni fejlődésüket, sorsukat és életpályájukat maguk tudják alakítani. A megalapozott önismeret hozzájárul a kulturált egyéni és közösségi élethez, mások megértéséhez és tiszteletéhez, a szeretetteljes emberi kapcsolatok kialakításához”* (Magyar Közlöny, 2012).

A gyakorlatban ezek fejlesztése elsősorban osztályfőnöki órán, iskolán belüli és kívüli közösségi tevékenységek (vetélkedők, játékok, kirándulások stb.) keretében valósul meg, ahol az osztályfőnöknek van a legnagyobb szerepe. Emellett azonban láthatjuk, hogy egyéb kompetenciaterületekbe

ágyazva is megjelennek: pl. a hon- és népismeret esetében a saját nemzeti identitás meghatározásában, a felkészülésben a felnőtt szerepekre, a kommunikációs készségekben, a testi-lelki egészség fejlesztésében, így tulajdonképpen minden műveltségi területhez kapcsolódó tudás szintjének ismerete is az önismerethez tartozik. A társas kultúra fontos terepei az olyan tanórák, ahol kevesebb hangsúly helyeződik az elméleti ismeretekre, inkább a közös tevékenységek végzése a fő cél, úgymint a testnevelés órán a sportjátékok, vagy az énekórákon a kórusban éneklés. Ezekben ugyanis rejtett módon zajlik a hatékony együttműködés, vitakultúra, konfliktus-kezelés, egymással való hangolódás, megértés, empátia stb. elsajátítása, alkalmazni tanulása. Az énkép, önismeret külön szerepet kap a kiemelt fejlesztési területek között: *„A Nemzeti alaptantervben megnevezett értékek és kompetenciák csak akkor épülnek be a tanulók önképébe és válnak magatartást irányító tényezőkké, ha a tanulók maguk is részeseivé válnak az értékek megnevezésének, azonosításának, megértik következményeiket, és megismerik az elsajátított tudás, készségek működését, felhasználhatóságát. Ahhoz, hogy a tanulók képesek legyenek énképükbe, önreflexióikba integrálni az elsajátított tudást, készségeket, tanulást segítő beállítódásokat, motívumokat, a tanítás-tanulás egész folyamatában gondoskodni kell arról is, hogy egyre kompetensebbnek érezzék magukat saját fejlődésük, sorsuk és életpályájuk alakításában. Az egyén önmagához való viszonyának alakításában alapvető célként tűzhető ki az önmegismerés és önkontroll; a felelősség önmagukért; az önállóság; az önfejlesztés igénye és az erre irányuló tevékenységek, valamint mindezek eredményeként a személyes méltóság.”* (Magyar Közlöny, 2012)

Az önismeretet fogalmilag sokkal könnyebb megragadni, hiszen jól azonosítható, markáns elemei vannak, melyek önmagukban is értelmezhetők, fejleszthetők. A társas kultúra már jóval összetettebb, bonyolultabb jelenségkör és talán kijelenthetjük azt, hogy tulajdonképpen az önismeret egyes elemeinek szociális leképeződései alkotják a társas kultúra azon részét, melynek fejlesztését célként tűzi ki a Nemzeti Alaptanterv. A nemzetközi gyakorlatban is hasonló a helyzet, hiszen konkrétan a társas kultúra fejlesztését illetően, mindössze egy új-zélandi példára találtunk utalást. (How teachers can help us learn, 2013)

Az önismeret és a társas kultúra fejlesztésének megjelenése az intézményi képzésekben

I. Az alapvető, témára vonatkozó pszichológiai ismeretek tantárgyai

- a.) Általános lélektan: az általános lélektani témaköröket tartalmazó kurzusok mindkét intézmény tanárképzési programjában megtalálhatók, különböző néven bár, de mindenütt (nagyon helyesen) a pszichológiai kurzusok felvezetéseként, tipikusan „*Bevezetés a pszichológiába...*” jellegű tantárgyak keretében kerülnek oktatásra.
- b.) Személyiséglélektan: a másik, ugyancsak mindegyik pedagógus képzés programjában szereplő kurzus, az alapvető személyiséglélektani jelenségeket és folyamatokat bemutató, a curriculumokban általában „...*személyiséglélektan*” néven található tantárgyak. Az önismeret lényegének megismerése szempontjából ezen kurzusok jelentősége vitathatatlan.
- c.) Szociálpszichológia: a szociálpszichológia jelenléte szintén egységesnek mondható a pedagógusképzés tantárgyi programjaiban. A társas érintkezés során keletkező lelki jelenségek pszichológiai alapjainak megértése mind az önismeret, mind pedig különösen a társas kultúra jelenségköre szempontjából nagyon fontos és alapvető jelentőségű. Ugyancsak alapul szolgálhat az egyes speciális képzési programok számára minden olyan területen, ahol a szociálpszichológiai jelenségkör szerepet játszik (kommunikáció, csoportok, emberi kapcsolatok stb.).
- d.) Fejlődéslélektan: a mai modern képzések egyik nagy hiányossága, hogy a különböző lelki jelenségek, készségek, képességek fejlődésével foglalkozó kurzus nincs általánosan jelen e pedagógusképzési programokban. Van, ahol bár kellő nyomatékkal megtalálható, például a tanítók képzésében (nagyon helyesen), de van, ahol teljességgel hiányzik.

- e.) Speciális jelenségekre fókuszáló tantárgyak: olyan pszichológiai, pedagógiai tárgyak tartoznak ebbe a csoportba, melyek fókuszált témái mind az önismerettel, mind pedig a társas kultúrával közvetlen, vagy közvetett módon érintkeznek. Ezek közé tartoznak a különféle deviáns viselkedésekkel foglalkozó kurzusok, vagy a szociális problémák felől közelítő tárgyak. Mind tartalmukban, mind szemléletükben jó lehetőséget adnak a tanárjelöltek számára az ilyen irányú ismereteik bővítésére.

II. A tréningek

- a.) A tanári személyiség (általános) fejlesztése: elnevezésében is nagyon találó a kurzus. Noha általában található speciális célkitűzések, de többnyire ezt szinte mindig felülírja a hallgatók mindent elsöprő önismereti igénye. Mivel a közoktatásnak egyáltalán nem kötelező eleme úgy általában a pszichológia, különösen igaz ez a speciális képzettséget és olykor speciális körülményeket is igénylő, a 45 perces órák kicsit porosz rendszerébe nehezen illeszthető tréningekre, ahol a hallgatók zöme először találkozik a módszerrel magával, illetve a lehetőséggel a tudatos önismereti út elkezdésére (Marlok és Martos, 2006).
- b.) Különböző társas készségeket fejlesztő tréningek: valamivel már nagyobb hagyománnyal bírnak, részint a szervezetpszichológia világából, a munkavégzés felől, részint pedig az egyes elemek (kérdőívek, tesztek, gyakorlatok) média és internetes terjedése révén. Hozzátehetjük nyugodtan azt is, hogy mivel ezek a foglalkozások nem mennek mélyre, a kisebb személyes kockázat miatt is népszerűbbek. Mindegyik vizsgált intézményben van mód ilyen jellegű kurzusok felvételére. Ezek középpontjában általában a társas kultúra olyan fontos jelenségek körei vannak, mint a kommunikáció, vagy a konfliktuskezelés. Ezek nem csak a személyiség fejlesztéséhez járulhatnak hozzá, hanem nagyon fontos módszertani lehetőségeket tárhatnak fel a tanárjelöltek számára.

- c.) Mentálhigiénés jellegű tréningek (stresszkezelés, ventilláció stb.): ez is egy fontos műfaj, ami szintén megtalálható a palettán. A szemlélet kialakításában, mélyítésében, egyszóval az ez irányú szocializációban van kiemelkedő szerepe, ami jól jön a pedagógus pályán. Ezekben a foglalkozáson mind az önismeret, mind pedig a társas kultúra kikerülhetetlen jelenségei érintve vannak és mind a közvetlen, mind a közvetett hatása jelentős (Szőke-Milinte, 2004).

III. Speciális csoportokra és/vagy problémákra fókuszáló tantárgyak

Ilyet elsősorban a gyógypedagógia felől találtunk, illetve a speciális problémákkal küzdő gyerekekkel való foglalkozást célzó tantárgyaknál. A multikulturális értékek (tolerancia, empátia, egymás és más kultúrájának megismerésének igénye és elfogadása, állampolgári kompetenciák fejlesztése és a fejlesztés lehetőségeinek) megismerése is az ilyen jellegű kurzusokon valósul meg. Ezek nagyon erősen módszer és gyakorlatorientált órák, tulajdonképpen egyfajta sajátos átmenetként is felfoghatók a hagyományos szeminarizáló kurzusok és tapasztalati tanulásra építő tréningek között.

IV. Pedagógiai kurzusok

Semmiképpen sem hagyható ki a Didaktika előadás és a hozzá kapcsolódó szemináriumok, hiszen itt tanulják meg, hogyan kell tanítani és kiállni a diákok elé, hospitálnak, értékelik magukat, egymást, megtanulják és megta-
pasztalják a tanítás folyamatát, emellett ilyen a tanulás tanítása is, ami kifejezetten a fejlesztést célozza meg. Azt is ezeken a pedagógiai órákon tanulják meg, hogy mi a személy, gyerek, család, közösség, saját magunk helye és szerepe a társadalomban (A nevelés társadalmi alapjai, Társadalompedagógia). Emellett még vannak a kifejezetten tanári szerepre felkészítő kurzusok: A tanári mesterség, A tanári pálya komplex kérdései.

Erősségek és hiányosságok

A Bologna-típusú képzéshez viszonyítva az osztatlan tanárképzés nemcsak a félévek számában, hanem tartalmában is módosult. Mindenképpen pozitívumként könyvelhető el, hogy a pedagógia-pszichológia modul bár az Nyíregyházi Főiskolán kurzusszámban kevesebb lett (a Debreceni Egyetemen pedig több), de mégis több hangsúlyt fektetnek az egyes kurzusokon belül a hallgatók önismeretének és társas kultúrájának elemenkénti fejlesztésére. Ezek konkrét megjelenése és célként való megfogalmazódása az egyes tantárgyleírásokban is kézzel fogható. További fontos tényező, hogy az egyes kurzusok esetében a tartalmi változások nemcsak a címek változását, vagy új kurzusok megjelenését vonták maguk után, hanem ezeken belül több kompetenciaterület fejlesztése is komoly igényként fogalmazódott meg. A gyakorlati ismeretek elsajátítása, a saját fejlesztő munkára való felkészítés hangsúlyosabb, mint a mesterképzési szakon vagy az azt megelőző alapszakos kötelezően teljesítendő tárgyak esetében. Elméleti szinten megkapják a hallgatók ugyanazon ismeretanyagokat az osztatlan képzés tárgyaiban, mint a mesterképzésben, viszont az osztatlan tanárképzés már több módszertani ismeret, készségfejlesztésre irányuló módszer elsajátítását kínálja. A tanulók önismeretének, a társas együttélésének, együttműködésének, a hatékony csoportlétkör kialakításának fejlesztési lehetőségei talán kevésbé hangsúlyosak, kevesebb kurzus keretében nyílik lehetőség a konkrét gyakorlatok megismerésére és kipróbálására mindkét vizsgált intézményben. Az osztatlan képzésben még nincs tapasztalatunk a szakmai gyakorlattal kapcsolatban, de mindenképpen pozitívumként emelendő ki, hogy itt már két félév áll rendelkezésre, hogy a hallgatók megtanulják gyakorlatban a tanítás fortélyait, megismerhessék az iskola belső világát, felépítését, intézményrendszerét, s találkozhassanak a mindennapi osztálytermi szituációkkal, problémákkal. Hangsúlyos elemként jelent meg a gyakorlatok, szemináriumok előnye az előadásokkal szemben. Az egyes pszichológiai tréningek segítik a hallgatókat a saját és a diákok személyiségének megismerésében. Azonban hiányként fogalmazódik meg, hogy az itt elsajátított technikákat nem lehet szakmai gyakorlat során (kifejezetten pszichológiai gyakorlat keretében) kipróbálni, mert ez a bolognai képzésre való áttérésben eltűnt.

Fontos, hogy mielőbb kikerüljenek a terepre a hallgatók, ne csak az utolsó évben, hogy mielőbb megtapasztalják azt, mi vár majd rájuk. Nagyban hozzájárul a tudás mélyítéséhez a szakmai gyakorlaton átélt tapasztalatok, esetek megbeszélése a kísérő szemináriumon (vagy ehhez hasonló, de csak választható kurzuson, a Pedagógiai esetmegbeszélésen), ami szintén támaszt és segítséget nyújt a hallgatóknak, hogy milyen módon küzdjenek meg a felmerülő problémákkal. Ehhez szorosan kapcsolódik az az igény, hogy az egyes tanítási gyakorlatra felkészítő szemináriumokat tanítási tapasztalattal rendelkező oktató tartsa. Az interjúk tanulságai alapján elmondhatjuk, hogy a gyakorlatba történő átültetés a legnehezebb a hallgatók számára. Ez azért is lehet, mert a gyakorlati idő alatt a tanórákon a tananyag átadására koncentrálna kevesebb idő és energia jut a NAT által előírt nevelési célok teljesítésére. Mindkét intézményben, mind a mester-, mind az osztatlanképzés tantárgyhálóit vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a lelki, mentális egészség, ennek megőrzése és fejlesztése mellett nagyon háttérbe szorul a testi egészség védelme. Az általunk vizsgált kategóriák közül ugyanígy kiemelhetjük a fenntarthatóság fogalmát, mely szintén NAT tartalom, ugyanakkor nem azonosítottuk a dokumentumelemzés során. A testi és lelki egészség megőrzésének fejlesztése, és az alkotóképesség fenntartása nem vagy csak említés szinten jelennek meg a tantárgyleírásokban. A társas kultúra területei közül nem talákoztunk egyik intézmény képzési programjában sem az önérték-értékesítés, saját érdekek képviselésének fontosságával, illetve azzal, hogyan lehet ezt a képességet fejleszteni, átadni úgy, hogy az önös érdekek ne kerüljenek a közösségi érdekek elé. A család, mint a társas szükségletek dimenziójának megismerése csak a tanuló személyiségfejlesztése tárgy keretében jelenik meg, miközben a hallgatók éppen abban a korban vannak, amikor fontos, hogy megfelelő ismereteket szerezzenek az egészséges, jól működő párkapcsolatról, szexuális életről és a felelősségteljes családalapításról.

A tapasztalatok összegzése

A vizsgált intézmények tanárképzésében dolgozó, hallgató és az ehhez szorosan kapcsolódó interjúalanyok véleményét és a dokumentumelemzés eredményeit összegezve azt láthatjuk, hogy mind az oktatók, mind a hallgatók elégedettek a képzéssel, úgy érzik, hogy mind a szakmailag, mind pedagógiai-pszichológiai tekintetben megfelelő felkészítést kapnak ahhoz, hogy pedagógusként dolgozhassanak. Azonban ebben is a leghangsúlyosabb elem a szakmai gyakorlat, amikor élesben tudják kipróbálni magukat és tesztelni tudásukat, ezek jelentik a legnagyobb előrelépést a felkészülésben, éppen ezért fontos lenne, ha a képzés során mielőbb sor kerülhetne ilyen gyakorlatokra, még ha rövidebb idejűek is, mint az egy féléves (osztatlanban éves) szakmai gyakorlat. Egyedül a régen a pályán lévő pedagógusok látják úgy, hogy leendő kollégáik felkészültsége nem megfelelő, de ebben a generációs különbségek is szerepet játszanak. Az önismeret és a társas kultúra fejlesztésével kapcsolatban azt láthatjuk, hogy ez a képzésben a saját önismereti és a társas kultúrához kapcsolódó dimenziókon keresztül valósul meg leginkább, így készülnek fel a hallgatók arra, hogy ők is segíteni tudják a gyerekeket ebből a szempontból. Azt is látnunk kell, hogy mivel e kompetenciák fejlesztése látens módon zajlik az iskola világában, így ezen terület korszerűsítésére a leendő pedagógusok sem tudnak és eleinte talán még nem is képesek nagy hangsúlyt fektetni.

Az önismeret és a társas kultúra fejlesztésére javasolt modell

A célunk az volt, hogy a modell összhangban legyen az önismeretnek és a társas kultúrának a törvényben (NAT) megfogalmazott definíciójával, elemeivel, és azok oktatásba való beemelésének társadalmi céljaival. Könnyen illeszthető legyen a jelenleg érvényben lévő pedagógusképzési programokhoz, és általában is vegye figyelembe a pedagógusképzés, a pedagógus továbbképzés és a (köz)oktatás körülményeit, feltételeit és lehetőségeit. Tegyen kísérletet az elemeiben a jelenlegi rendszerben is nagyrészt meglévő önis-

mereti és társas kultúrával kapcsolatos fontosabb ismeretek és módszerek koherens folyamatba kanalizálására. Ugyanakkor feleljen meg azoknak a szakmai elvárásoknak, feltételeknek és protokolloknak is, melyek a jelenségkörrel foglalkozó más tudomány és szakma művelői számára elvártak. Meggyőződésünk, hogy ezen a területen való hatékony ismeretközlés feltételei nagyban már adóttak, de olykor a megfelelő szintű szakmai kommunikáció hiánya, (társas kultúra!) máskor a merev és nem mindig életszerű pályázati és gazdálkodási szabályok, vagy egyéb, ehelyütt nem részletezett tényezők akadályozták a „célba érést”. A nevelési célokhoz kapcsolódó modellajánlás kidolgozása kapcsán igyekeztünk áttekinteni a Nemzeti Alaptanterv önismeretre és a társas kultúra elemeire vonatkozó és utaló elvárásait, útmutatásait.

A modell meglévő képzési háttere

Általánosságban: a feltárt információk alapján elmondhatjuk, hogy a két jelenségkörnek a pedagógiai munka során való alkalmazásával kapcsolatos ismeretanyag jelentős része jelenleg is megtalálható a pedagógusok képzésében. Ezzel lehetőség nyílik arra, hogy a pedagógusok ez irányú képzése a pszichológus szakmának a módszerspecifikus képzéseéhez hasonló rendszerben történjék:

Elmélet → Sajátélmény → Kiképzés → Szupervízió

A jelenlegi pedagógusképzés és intézményrendszer alkalmas ennek befogadására.

I. A vonatkozó elméletek oktatása az ajánlott modellben

A rendelkezésre álló információk alapján, mind BA, BSc, mind az MA, MSc. tanárszakos hallgatók, mind pedig az osztatlan tanárszakokon tanulók a jelenségkör megértéséhez szükséges alapvető ismeretekhez jutnak hozzá a képzési programok pszichológiai tantárgyai révén.

- a.) Általános lélektan: az önismeret és a társas kultúra elemei szempontjából legfontosabb tartalmak: érzelem, akarat, motiváció, figyelem, emlékezet, tanulás.
- b.) Személyiséglélektan: az önismeret és a társas kultúra elemei szempontjából legfontosabb tartalmak: a személyiség szerkezete, kialakulása, fejlődése, működése, a legfontosabb pszichológiai megközelítései, pszichológiai irányzatok.
- c.) Szociálpszichológia: az önismeret és a társas kultúra elemei szempontjából legfontosabb tartalmak: személypercepció, attribúció, kommunikáció, attitűdök, értékek, csoport, vonzalomelméletek.
- d.) Fejlődéslélektan: az önismeret és a társas kultúra elemei szempontjából legfontosabb tartalmak: szocializáció, fejlődés, érés, életkori periodizáció, regresszió.
- e.) Speciális jelenségekre fókuszáló tantárgyak: az önismeret és a társas kultúra elemei szempontjából legfontosabb tartalmak: deviáns viselkedések, szociális problémák, egészségpszichológia, pszichopatológia, szervezettelélektani folyamatok.

II. A sajátélmény biztosítása az ajánlott modellben

A személyiségre közvetlenül ható módszereknél, az adott technikával kapcsolatban szerzett sajátélmények alapvető jelentőségűek mind az elsajátítás, mind pedig a majdani hiteles és hatékony alkalmazás szempontjából. A sajátélmény óraszámja általában megegyezik az adott módszer szokásos ajánlott óraszámával (20-50 óra). A „Tanári személyiség fejlesztése” tréning idői és formai kerete ennek teljesen megfelel. Ez vonatkozik a legtöbb tréningre is, ami a pedagógusképzésben és továbbképzésben meghirdetésre kerül.

III. A kiképzés biztosítása az ajánlott modellben

Abban az esetben, ha teljes technikát akar elsajátítani egy pedagógus, akkor az erre vonatkozó speciális módszertani ismereteket egy kiképző csoport keretein belül tudja elsajátítani. Ennek kerete megfelelő számú érdeklődés esetén lehet(ne) egy továbbképzési modul. Amennyiben nincs elegendő érdeklődés, akkor a technikát oktató szakmai szervezet által indított csoportban tanulhat. Ennek sikeres teljesítését a pedagógus továbbképzési rendszerben el kell(ene) fogadni.

IV. A szupervízió biztosítása az ajánlott modellben

A szakértő segítség mellett elvégzett kezdő lépések teszik teljessé ezt a folyamatot. Ennek a biztosítása is viszonylag egyszerűen megoldható. A pedagógiai munkában ezen a téren két szakember bír(hat) kompetenciával. Természetesen a pedagógus, mivel az oktatás területén végzett tevékenységről van szó, és a pszichológus, mivel a módszer is, téma is inkább a lélektani területhez köthető. Az iskolapszichológusok létszámának az oktatási intézmények számához való közelítése amúgy is fontos és szükségszerű, ez egy újabb indok lehet az oktatáspolitikára felé ez ügyben. Megfelelő kapacitás esetén, az illetékes pedagógiai szakszolgálat pszichológusa is szóba jöhet. Ebben a tevékenységben a párja egy nagy tapasztalatú és ezen a téren képzett pedagógus lehet, akit a pályán töltött idő, a tanórán kívüli gyerekekkel töltött tevékenysége és a képzések, továbbképzések során szerzett ide vonatkozó ismeretei tesznek alkalmassá erre a feladatra. A formálódó pedagógus életpályamodellben is elképzelhetőnek tartjuk egy „szupervízor tanár” címnek és feladatkörnek a beillesztését, vagy a „mentor tanár” feladatkör ilyen irányban történő kiterjesztését. Az önismereti és társas kultúra egyes elemeiben való, tanúsítványokkal bizonyított jártasság mellett tíz év pályán eltöltött idő és két osztályfőnöki ciklus, vagy ennek megfelelő, tanórán kívüli, gyerekekkel töltött idő lehet(ne) ennek a feltétele. Néhány elem beépítését persze fontosnak tartjuk, illetve a már meglévők közül néhányat fontosnak tartunk kiegészíteni. Ezek leltárszerű felsorolása:

Meglévő elemek, amelyekre épít a modell:

- a.) **A tanárképzésben:** a tanárképzés jelenlegi rendszerében meglévő témára vonatkozó tantárgyak, tréning jellegű kurzusok, pedagógiai és tanítási gyakorlatok, hospitálások.
- b.) **A közoktatásban:** a közoktatásban végzett pedagógiai és oktatómunkának a témával kapcsolatban releváns tanórai, osztályfőnöki órai és tanórán kívüli keretei, lehetőségei, továbbá az iskolapszichológusi munkakör, ellátás, szolgálat és az illetékes pedagógiai szakszolgálat vonatkozó szolgáltatásai.
- c.) **A pedagógus továbbképzési rendszerben:** az ismeretközlő és módszertani kurzusok, tréningek, szupervíziók.
- d.) **A pedagógus életpálya modellben:** a vezetőtanári feladatkör és a mentor tanári feladatkör.

Beépítésre javasolt új elemek

- a.) Az „Önismeret és a társas kultúra fejlesztése” című tantárgy bevezetése.
- b.) Gyakorló tanítások, hospitálások nem szaktárgyspecifikus feldolgozása.
- c.) Gyerekekkel nem szaktantárgyi keretben való közvetlen találkozás korábbi lehetőségének biztosítása.
- d.) Egy „Önismeret és a társas kultúra fejlesztése a tanári munkában” munkacímű kézikönyv kidolgozása és kiadása.
- e.) Módszerspecifikus (pl. önismereti tréning stb.) technikák komplex oktatása és tanulása esetén a teljes képzési spektrum (elmélet, sajátélmény, kiképzés, szupervízió) előírása és biztosítása.

- f.) A tréning jellegű kurzusok óraszámának és díjazásának emelt szinten történő figyelembevétele és elszámolása.
- g.) A szupervízor – tanár feladatkörnek a pedagógus életpályamodellbe történő bevezetése, és/vagy a mentor tanári feladatkör szupervízióval kapcsolatos kompetenciakörének kibővítése.
- h.) Az iskolapszichológusi létszám további, intenzívebb közelítése az intézmények számához.

A felsorolásokban szereplő javaslatok elemző indoklása a kutatás részletes összefoglalójában megtörtént, de a legkisebb komponensekig történő kibontását a terjedelmi keretek nem teszik lehetővé. Az alapvetésben meghatározott céljainknak megfelelően, a jelenleg a tanárképzésben meglévő és működő, továbbá a pedagógus továbbképzés rendszerében megtalálható elemekre építettük az ajánlásunkat, viszonylag kevés teljesen új konstrukcióval, kapacitásigénnyel, sokkal inkább új szempontok szerint történő átstrukturálással, tematizálással, rendszerezéssel, áttekintéssel, azaz munkabefektetéssel képzeljük el a hatékonyság növelését, amiben egyébként a megkérdezett szakemberek is megerősítettek bennünket.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bagdy Emőke (szerk., 1997): A pedagógus hivatás-személyisége, KLTE Pszichológiai Intézet, Debrecen
- How teachers can help us learn (2013): <http://nzcurriculum.tki.org.nz/Curriculum-stories/Media-gallery/Learning-to-learn/How-teachers-can-help-us-learn> (Letöltve: 2015. 07. 04.)
- Personal and social capability – Introduction (2013): <http://www.australiancurriculum.edu.au/generalcapabilities/personal-and-social-capability/introduction/introduction> (Letöltve: 2015. 07. 04.)
- Kádár Gabriella és Szarvas Anett (1999): Önismeret a pedagógiai gyakorlatban In.: Vajda Zsuzsanna (szerk.): Pszichológia és nevelés, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1999. 165–177. o.
- Klein Sándor (1984): A tanár, mint a tanulók személyiségfejlődésének serkentője. In: Pócze Gábor: *A pedagógus szakmához tartozó képességek*. Szöveggy. Egyetemi jegyzet. Okker Oktatási Iroda

- Marlok Zsuzsa és Martos Tamás (2006): Pedagógushivatás – személyiségfejlesztés. Pszichodráma a tanárképzésben és továbbképzésben. *Iskolakultúra*, 2006/2., 114–122. o. http://epa.oszk.hu/00000/00011/00101/pdf/iskolakultura_EPA00011_2006_02_114-122.pdf (Letöltve: 2015. 07. 04.)
- NAT 2012/13. Magyar Közlöny, 2012. évi 66. szám 10642. o.
- Szőke-Milinte Enikő (2004): Pedagógusok konfliktuskezelési kultúrája. Új Pedagógiai Szemle 2004 január. 54. évf. 1. sz. <http://epa.oszk.hu/00000/00035/00078/2004-01-ta-Szoke-Pedagogusok.html> (Letöltve: 2015. 07. 04.)
- Tókos Katalin (2007): Beszélgetések tanár szakos hallgatókkal önismeretről, önismeretfejlesztésről. Gondolatok, dilemmák, formálódó és átformálódó irányelvek műhelymunka közben. Új Pedagógiai Szemle 2007. július-augusztus. 57. évf. 7–8. sz. 45–55. o. <http://epa.oszk.hu/00000/00035/00115/2007-07-ta-Tokos-Beszolgetesek.html> (Letöltve: 2015. 07. 04.)
- Túri Zoltán (1996): A pályaszocializáció helye a tanárképzésben. In: Bagdy Emőke (szerk.): *A pedagógus hivatás*. KLTE Pszichológiai Intézet, Debrecen, 181–201. o.